

Журнал іноземної літератури "Всесвіт" у 1-2 числі за 2008-й рік помістив повість нобелівської лавреатки 2007-го року британської письменниці Доріс Лессінг "Домівка гірської худоби" у перекладі Ростислава Доценка. Головні герої повісті – британські молодята, що переїхали до тодішньої Південної Родезії, щоб придбати собі помешкання. У ті часи (а йдеться про 50-ті роки минулого сторіччя) зростання цін на нерухомість у метрополії викликало нову хвилю переселенців до колоній. Однак у колоніях на них чекав такий же самий зріст цін, тривале життя у готелях, найманих оселях або таборах для переселенців. Деяким щастило-таки придбати якусь халупу, що була насправді лише кривим віддзеркаленням мрії про власний будинок-фортецю.

У сучасній психології існує термін – "синдром відкладеного життя" або "синдром відкладеної мрії". Цими словосполученнями називають стан людини, що живе в очікуванні на якусь подію у майбутньому, якесь досягнення, за яким має початись справжнє життя. Часто таке життя триває роками, і той тригерний пункт, ті ворота до відкладеного життя утікають від людини як міраж у пустелі від спраглого мандрівника. Багато таких людей було у колоніальні часи у Великій Британії. Вони їздили світом, працювали та служили у колоніях, щоб заробити собі на будиночок з городом – довічну британську мрію. Заробивши, повертались, купляли домівку, лише щоб знайти себе людьми старими, зі втраченими соціальними зв'язками, зі втраченим контактом з дітьми, що виростили на чужині, мають інший краєвид за свій рідний, та іншу систему цінностей, дуже далеко від ідеалів молодих років своїх батьків. Постійне сприйняття власного курсу життя як чогось тимчасового, відкладеного, допоки не заживеш по-справжньому, травмувало душу людей, розбиваючи їхнє життя великим проваллям шириною у десятиліття служби за морями.

У країнах колишнього СРСР також були подібні люди. Найактивніша частина населення, що не хотіла жити на інженерські 120 карбованців переїжджали до районів Сибіру, Далекого Сходу, Крайньої Півночі, йшли в армію, заробляли "полярки" (надбавки до майбутньої пенсії за стаж у районах з екстремальним кліматом). Коли доводилось мені бувати на Кольському півострові, у Сибіру, зустрів я багато таких людей. Десь половина розмов з ними зводилась до обговорення того, як побудують собі вони десь в Україні кооперативну квартиру або придбають приватний будинок та обов'язково дачу, машина вже є, куплять усі домашні приладдя, тобто, щоб у домівці "все було" і ... яке почнеться життя! Це можна було почути і від тих, кому ледве виповнилось 30 років, і від тих, хто вже наближався до межі пенсійного віку.

Тим часом виростили їхні денаціоналізовані діти з будь-якою, але не українською свідомістю, ну може з любов'ю до борщу та вареників з вишнею. А на Батьківщині вмирили їхні батьки та старші родичі, роз'їжджались Україною та світом їхні друзі дитинства. На тимчасовому місті нові зв'язки не встановлювались, бо всі навколо так само жили на валізках в очікуванні на відмітку "достатньо грошей для життя". Які там корінні народи? Які мови? Які вимирущі культури? Усі ми нова історична спільнота – радянський народ, а щоб простіше вимовляти – то хай буде усі ми "русскіє". Не "чурбани" ж якісь... Доля тих заробітчан радянських часів, переважно зі сходу України, та сучасних західноукраїнських заробітчан ще чекає на своїх дослідників. Але нема сумніву, що у висновках трагедій буде більше, ніж втілених мрій.

Але не лише до Сибіру приїжджали люди, що відкладали своє життя. Приїжджали і до нас, будувати нам, нерозумним гречкосіям, заводи та електростанції, отримували розподілення (примусове трирічне відпрацювання після вишу, куди держава пошле), прибували до місця служби. Багато індустріальних міст та містечок сходу України ще й зараз виглядають, як тимчасові місця дислокації, а не як міста, де люди оселились назавжди. Люди приїжджали, працювали та відкладали своє рішення, чи стане Україна їхньою новою батьківщиною або повернуться вони колись додому. Навіщо вчити мову, традиції тубільців, якщо рішення не прийняте? Якщо партія та уряд можуть заслати ще кудись? У Сибір або Памір, на Луну або на Марс. А як вирішать залишитись, то все одно всі один одного розуміють – усі ми "русскіє". Поступово такі постійні тимчасові стали складати у окремих регіонах більшість міського населення.

Кажуть, нема більших українофобів, ніж українці, що переїхали до Росії. А ще з досвіду видно, що росіяни, що переїхали до колишніх національних республік, більш консервативні, прорадянські та проімперські, ніж їхні країяне, що залишились у Росії. Втім, це цілком природно, бо люди, що прирекли себе до довічної тимчасовості, відчувають, що зміни можуть позбавити їх тієї крапки у часово-просторовому континуумі, де має початись їхнє відкладене життя. Опинитись назавжди десь між світами та всесвітами у мандрах часом та простором – яка доля може бути жахливішою?

Повернемось нарешті до повісті Доріс Лессінг. Пані Лессінг знає, про що вона пише. Вона народилась у 1919 році у родині переселенців з відкладеним життям в Ірані, де її батько працював у імперському банку. Коли дівчинці виповнилось 6 років, батьки переїхали з нею до Родезії, де сподівались отримати землю на вирощування кукурудзи. Кукурудзяна кампанія за підтримки уряду, як бачимо, задовго до товариша Хрущова мала місце у британській колонії в Африці. У 1949, вже дорослою та з малим сином, Доріс переїздить до Лондона, де й живе дотепер.

Саме через власний досвід життя серед переселенців Доріс Лесинг з безжалісною точністю відтворює напрямок думок людей, свідомість яких спотворена колоніалізмом. В повісті є фрагмент, де розповідається, як виглядає з борту літака столиця Південної Родезії місто Солсбері (зараз Хараре). Місто немаленьке, розлоге, потопає в зелені, звідусіль перекресленій нескінченними вулицями. Місто не обмежене природними кордонами, як то гори або річки – скрізь широчінь безмежного вельду. Як пише Лессінг, “проблеми простору в ньому не існує”. Але новоприбульця вражає не розмір місця, а населення. Точніше те, кого зараховують до населення місцеві білі поселенці:

”Коли, однак, запитаєш когось із городян, скільки в місті населення, він відповість, що десять тисяч – тобто дуже мало. Але навіщо такій невеликій кількості людей так багато місця? Городянин на це запитання, певно, знизить плечима, бо він ніколи не сушив собі тим голови. Насправді ж тут живе не десять, а десь із півтори сотні тисяч, тільки решта це чорні, і їх ніхто не вважає за мешканців міста. Чорні тут не стільки живуть, скільки втискуються хто як може”.

Ось так! Десять тисяч живе людей, а інші – тубільці. Життя в них інше, виглядають дивно, мова в них “непанятная”, та й “шо пра ніх гаварить”. В Україні ми всі білі люди, після десятиріч урбанізації та індустріалізації живемо вже таким самим способом життя, як і в багатьох інших місцях колишнього радянського блоку. Отже, не так, як в Африці, впадає в око відмінність між колоністами та тубільцями. Але якщо придивитись... Не тільки анонімні дописувачі в інтернетних форумах, але й навіть публічні політики, громадські діячі, вчені, письменники не соромляться відкрито писати та промовляти по радіо і телебаченню, що мова в українців недорозвинена, вивчати її – дебілізувати себе, бо російська мова – це мова сучасної науки, а українська мова – так собі, фольклор та сільське господарство.

А ще є такі, що усе життя живуть у “чиста руских гарадах” Харкові, Києві, де, як вони кажуть “нікто не гаварит па-українські”. Чому я скрізь чую українську мову, а вони – тільки російську? А це тому, що ті люди облаштували своє життя, як ті колоністи у Родезії, щоб менше перетинатись з тубільцями. Ну може зі служкою. Хай той дідусь на СТО, що тиск у шинах перевіряє, щось там белькотить з залишками полтавського акценту. Та й дівчата-касірки в супермаркеті з охоронцями своєю мовою... От панаєхали... Рогулі! Та не “ізык” в них, а суржик. А суржик – це не мова, це сигнальна система недолюдків, молодших братів!

Ось і живемо з носіями такої свідомості. Але шкіра у нас одного кольору, у більшості з нас однаковий акцент в російській мові. Відразу й не відрізнити, де ганебний тубілець, що як не служить, то “свідомий бендеровец” – тобто у “кутузку” його, порушника імперського спокою, а де - “старший брат”.

До речі, про акцент. Ось йду вулицею, бачу двох літніх панночок-кисяночок, що розмовляють з вираженим російським акцентом. Можливо, вже живуть років по 30-40 в Україні, а акцент зберігся. Чому Анна Івановна Бублікова з Костроми по півсторіччю життя в Україні зберігає свій акцент, а Василь Іванович Петренко вже по трьох роках життя у Росії починає говорити "па-а ма-аскофські" навіть, коли відвідує Батьківщину? Такого ж не було раніше! Існує безліч книг, фільмів, де персонаж-українець відрізняється від інших дійових осіб саме тим, що зберігає свою мову, акцент, характерні колоритні народні вислови, байки та прислів'я. Пригадайте хоча б відомих персонажів з радянського кіно. Того ж Пасюка з "Місця зустрічі змінити не можна" за романом братів Вайнерів "Ера милосердя".

Доріс Лессінг під час свого життя у колонії бачила на власні очі трансформації, які відбуваються в ментальності навіть ліберально налаштованої людини, якщо вона потрапляє у колонію та починає користуватися становищем колонізатора. На прикладі її персонажів ми можемо пересвідчитися, що відомий афоризм Винниченка про те, що російський демократ закінчується там, де починається українське питання, розповсюджується не лише на російсько-українські відносини, а на відносини між будь-яким колонізатором та тубільцем.

Головна героїня повісті, Марина Джайлс спочатку обурюється заведеними порядками, пробує зрозуміти тубільців. Вона навіть свариться з сусідами: Блеками, Скінерами, місис Понд, які вже давно живуть у Родезії та обурені тим, що своїм ліберальним ставленням до служки, на ім'я Чарльз Марина нібито псує та розбещує тубільців. Час від часу спалахують запеклі суперечки. Але невдовзі життя бере своє. Поступово вона примірюється з перспективою придбати типовий родезійський приміський будинок. Це буде не те, про що вона мріяла, проте дасть їй можливість нарешті народити дитину. Місцеву чорношкіру няньку можна наймати майже задарма – також фактор. Доведеться навчитись спілкування з білими сусідами та чорними служками, але і це більше не здається Марині надважким завданням. Бо з ілюзіями покінчено. Завжди можна себе виправдати "тягарем білої людини:

"...якби ніхто не переселявся з країни в країну, цілі континенти не змогли б розвиватися і що тоді б сталося із Чарлі, порятунок якого (про що безнастанно твердять державні діячі й газети) залежав від спілкування з місис Понд і місис Скінер, тобто з білою цивілізацією"?

Залишається зовсім небагато, тільки притлумити останні докори сумління. Потрібно лише відгородитись від проблем, від суспільної тематики – відкинути все, що може викликати душевний дискомфорт. І починати треба з лексичного рівня, встановлюючи захист, що спрацьовує на певні вислови і не допускає їх глибше до свідомості:

"Цей вислів "біла цивілізація" вже починає діяти на Марину так само дратівливо, як діяв на він на кожного на цьому неспокійному континенті. "тягар білої людини", "спосіб життя", "расова дискримінація" – усі ці вислови, разом з "білою цивілізацією" виражають певні емоції, якими краще не знатися зблизька. Марина з тривогою відчула, що ці вислови починають викликати в неї відчуття втоми та несмаку. Кожен-бо ліберал, що так галасливо обурюється протягом перших шести місяців, ладен махнути рукою на всю цю справу ще до того, як скінчиться рік, – це безперечно.

Спочатку Марина обурювалась, що тубільців арештовують та ув'язнюють на два тижні робіт, якщо ті ходять у гості без посвідчень, якщо їздять на велосипедах без ліхтарів, якщо мають на собі новий одяг без довідки від білої людини про подарунок. Але наприкінці повісті вона проходить мимо колони чорношкірих в'язнів та не впізнає свого першого служку Чарлі та його дружину Терезу, у шлюбі яких колись Марина відіграла вирішальну роль, протиставивши себе і переконанням сусідів, і традиціям тубільців.

Отже, сумління остаточно відкладене.